

S A Y I 21 • 2 0 0 9

İslâm

Araştırmaları

Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

Bunlardan başka, “çeviricinin” Arapça, Farsça ve Osmanlıca’nın yanı sıra, Azerbaycan Türkçesi’ne ilişkin bilgisi de yetersizdir. Bu husus hem kelimelere yanlış anlam vermesinden hem de onları doğru bir şekilde okuyup yazmasından kaynaklanmaktadır. Maalesef çoğu yerde ya metni anlamamış ya da “çeviri” metninin, aslı ile aynı anlamı ifade etmesini pek fazla önemsememiştir. Beyitler, hatta mısralar arasındaki bütünlük birçok yerde ortadan kalkmış, bütünlük bozulduğundan anlamsız veya anlaşıl(a)maz ibareler meydana çıkmıştır. Bir bütün olarak şiirler değil, sanki ayrı ayrı mısralar gelişigüzel biçimde “tercüme” edilmiş, çevrilemeyenler atılmış; yersiz ilave ve ihtisarlar yapılmış, şiirlerin vezni bozulmuş, gerekli yerlerde açıklayıcı dipnotlar verilmemiş ve ender olarak karşımıza çıkan açıklamalarda anlamsız yorumlara başvurulmuş; Osmanlıca ibarelerin yazılışında bile yanlışlar yapılmıştır. Mütercim *Hophopname*’nin Ankara 1975 neşrini veya en azından bazı kısımlarının yayımlandığı çalışmalarını görmüş olsaydı büyük olasılıkla bu hataları asgari düzeye indirmiş olurdu diye düşünüyoruz.

Sonuç itibariyle, XX. yüzyıl Azerbaycan/Türk edebiyatında önemli bir yer işgal eden *Hophopname*’yi Türkiye Türkçesi’ne kazandırma düşüncesi kanaatimizce takdir edilmesi gereken bir girişim olmuştur. Bunu, İsa Öztürk’ün kendi ifadesinden; bu çeviri sayesinde Türkiyeli okuyucunun yergi şiirlerinin tadına varması (s. IX) şeklindeki emelinden de görmek mümkündür. Fakat mütercimin metinde ciddi hatalar, uyarlamalar yaptığı ve bu nedenle Hasan Âli Yücel’in vurguladığı gibi ehemmiyetli ve medeniyet davası için müessir bir tercüme faaliyetine yaklaşmadığını da belirtmeliyiz. Dolayısıyla Türkiye İş Bankası Yayınları gibi saygın bir kurumun eserindeki hataları diğer baskılarda telafi etmesini her şeyden önce bir Türk okuru olarak temenni etmekteyiz.

Elmin Aliyev

Educational Strategies among Muslims in the Context of Globalization, Some National Case Studies

der. Holger Daun, Geoffrey Walford.

Leiden: Brill, 2004. v1 + 285 sayfa.

Geçtiğimiz yıllarda Batı dünyasında, özellikle de 11 Eylül olaylarından sonra, bir taraftan bazı sosyokültürel çevrelerde İslâm ve Müslümanlara karşı olumsuz yaklaşımların geliştirildiği sezilirken, bir taraftan da İslâm dini ve bu dine

inananların yaşantılarının, pek çok akademik çalışmaya konu olmaya başladığı görülmektedir. İster geleceğe yönelik bir çözümleme çabası olarak ele alınsın, ister dinler ve kültürlerarası diyalog tartışmalarına katkıda bulunma amacıyla olsun, isterse sadece akademik merakın yaygınlaşması olarak değerlendirilsin, Batı dünyasındaki pek çok saygın yayınevi genelde İslâm'ı ve özelde ise İslâm coğrafyasındaki ülkeleri farklı açılardan inceleyen çalışmaları yayın gündemine dahil etti. Bu bağlamda, bireysel ve toplumsal hayatın şekillenmesinde etken olan temel faktörlerden biri ve belki de en önemlisi olan eğitim de İslâmî düşüncede meydana gelen değişimlerin yansımaları, din-devlet ilişkisi, yeni eğitim politikalarının geliştirilmesi gibi pek çok farklı açıdan ele alındı.

Bu çalışmalar arasında değerlendirilebilecek *Educational Strategies among Muslims*, günümüzün saygın akademik yayınevleri arasında yer alan Brill'in "Muslim Minorities" serisinden çıktı (Leiden: 2003-2009). Uzun zamandan beri Avrupa yerleşimleri olarak kabul edilen bölgelerde İslâm'ın ve Müslümanların durumunu inceleyen ve on kitap olarak tasarlanan seri, ağırlıklı olarak son yüzyıllarda çeşitli nedenlerden dolayı çok kültürlü ve çok dinli bir yapı göstermeye başlayan Avrupa ülkelerinde meydana gelen değişimin dinamiklerini ele alarak bu ülkelerde yaşayan Müslüman azınlıkların Avrupa toplumu-na entegrasyonunun nasıl ve hangi ölçülerde sağlandığını/sağlanabileceğini tartışmaktadır.

Burada konu edindiğimiz serinin üçüncü kitabı olan çalışma da, Holger Daun ve Geoffrey Walford'un editörlüğünde konuyu eğitim açısından irdelemektedir. Globalleşme sürecinin eğitim politikaları üzerindeki etkisini konu edinen bu çalışmayla, özellikle son yüzyılda yoğun sosyokültürel değişimler tecrübe eden ülkeler incelenerek Müslümanların yaşadığı ülkelerdeki eğitim coğrafyası değerlendirilmektedir.

On üç bölümden oluşan kitabın ilk iki bölümünde İslâm eğitiminin tanımlanması ve küreselleşme sürecinde İslâm eğitim anlayışında ne tür değişimler yaşandığı üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın sınırlarının çizilmesi ve yönteminin belirlenmesinde önemli rol oynayan bu iki bölümde, dünyada İslâm eğitiminin şekillenmesinde etken olan temel faktörler ile farklı İslâmî yönelişlerin kendi sistemleri içerisinde eğitime yükledikleri fonksiyonlar tartışılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu İran, Afganistan, Pakistan, Fas, Somali ve Batı Afrika ülkeleri gibi uzun zamandan beri İslâm geleneğine sahip ülkeler ile Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları İsveç, İngiltere, Almanya (Berlin örneği), Çek Cumhuriyeti ve Yunanistan (Batı Trakya) gibi günümüzde entegrasyon konusunun sıklıkla tartışıldığı ülkelerdeki eğitim sistemleri genel hatlarıyla

incelenmektedir. Böylelikle bir taraftan ülkeler arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlanırken, diğer taraftan da geleceğe yönelik eğitim stratejilerinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken hususlar ortaya konulmaktadır.

Genel hatlarıyla ufuk açıcı bir yaklaşım ortaya koyan çalışmada, tartışmaya açık bazı noktaların bulunduğu da gözden kaçmamaktadır.

Müslümanların çocukları için ahlâk ve değerler eğitimi veren okullar talep ettikleri; ancak devlet güdümlü bazı eğitim sistemlerinde, böyle bir eğitim ile bilişsel ve teknik yetileri geliştirmeyi amaçlayan bir eğitim anlayışı arasında uygun bir denge kurmanın zorlu bir iş olduğu vurgusuyla (s. 5) başlayan kitabın tümünde İslâm eğitimi ile Batı eğitimi arasındaki farklılıklar modernite ve geleneksellik ikilemi bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda da, Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkeler arasından seçilen örneklerin büyük bir bölümünün geçmişlerinde tecrübe ettikleri sömürgeleşme (sonrasında yaşanan bağımsızlık mücadeleleri ile beraber) ve rejim değişimleri dolayısıyla eğitim sistemlerinde meydana gelen modern ve İslâmî arasındaki çatışmalar çalışma için önemli bir veri oluşturmaktadır. Modern ve İslâmî eğitim arasındaki bu çatışma, kitabın ilerleyen bölümlerinde kendisini hissettirmektedir. Buna ilaveten, kitabın ikinci bölümünde ise, bu çatışmalar günümüzdeki İslâmî yönelimlerle ilişkilendirilmektedir. İslâmî yönelimlerin seküler, gelenekselci, modernist ve fundamentalist olmak üzere dört farklı başlık altında değerlendirildiği bölümde yapılan tahlillere göre, gelenekselci bazı yönelimler dışında kalan diğer yönelimlerin hepsinde kısmen de olsa modern eğitim biçimlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Günümüzdeki tabloya bakıldığında ise, ülkelerin politikalarını sadece bu yönelimlerle tanımlamanın neredeyse imkânsız olması, bu yönelimlerde kullanılan eğitim anlayışları farklılıkları bulanıklaştırmaktadır. Müslüman çoğunluğun yaşadığı ülkelerde bazı genellemelerde bulunmak mümkün görülüyorsa da, Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları bölgelerde bu muğlaklık daha keskin bir şekilde hissedilmektedir. Dolayısıyla her iki bölümde de ortaya konulan modern ve geleneksel eğitim arasındaki ayrımın genellikle eğitim yöntemleri açısından değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde eğitim felsefesine ilişkin farklılıklar üzerinde kısmen durulduğu görülmüyorsa da, konunun bu yönü geri plana itildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, yapılan tasnifi soyut bir düzleme indirgemekte ve çalışmanın örnek olaylarını değerlendirirken bir anlam kargaşasının oluşmasına yol açmaktadır.

Benzeri bir durum, çalışmadaki örnek olayların değerlendirilmesinde de hissedilmektedir. Bilindiği üzere, din eğitimi bir ülkede kısmî farklılaşmalarla beraber temelde üç farklı biçimde sürdürülmektedir. Bunlar okullardaki din

eğitimi faaliyetleri (din eğitimi dersleri ve sadece dinî eğitim vermeye yönelik olan okullardaki dersler), okul dışındaki eğitim kurumlarındaki din eğitimi (ör. Kur'an kursları) ve tüm bunların dışında kalan informel din eğitimi faaliyetleridir (ör. dinî sohbet grupları). Her ne kadar bu eğitim biçimleri gerçek hayatta birbirini tamamlıyorsa da, yapısal anlamda birbirinden farklılıklar gösterir. Böyle bir sistematik düzen içerisinde eğitim sisteminin tasvir edilmesi, eğitimin amaçları, muhtemel sonuçları, kontrolün kim tarafından ve nasıl yapılabileceği gibi sorulara daha net cevaplar verilebilmesini sağlar. Diğer taraftan böyle bir sınıflandırma, devletin din eğitimindeki rolünün de kolay bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunur. Ancak ne yazık ki, çalışmadaki örnek olaylar böyle bir tasniften ziyade, bazen tartışmalı yönleriyle bazen de devletlerin kendi anayasal düzenlemeleri çerçevesinde belirlenen eğitim hedefleri doğrultusunda değerlendirildiğinden, ülkeler arasında karşılaştırma yapabilme imkânını kısıtlı kalmaktadır.

Bunların dışında, geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren pek çok ülke din eğitimi müfredatlarında çok kültürlü, çok dinli, dinlerarası ve kültürlerarası yaklaşımları benimseyen eğitim müfredatları uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla sadece derslerin mevcudiyeti değil, aynı zamanda derslerin müfredatlarında gözetilen yaklaşım da ayrıca üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak çalışma farklı ülkelerde kullanılan müfredatların kabul edilen yaklaşımlarına kısıtlı bir ölçüde eğildiğinden, ülkeler arasında bu bağlamdaki farklılıkları izlemek mümkün olmamaktadır.

Çalışmada dikkat çeken bir husus da, yukarıda da ifade edildiği üzere, örneklem olarak seçilen ülkelerden çoğunluğun Müslüman olduğu ülkelerde son elli yılda sömürgeleşme, özgürlük mücadeleleri ve rejim değişiklikleri gibi önemli sosyokültürel değişimlerin meydana gelmiş olmasıdır. Bu ülkelerin büyük bir bölümünde İslâmiyet'in yönetimde yükselen değer hâline gelmesi sonucunda, İslâm eğitimi "kimlik" oluşumundaki etkisi yönüyle ele alınmaktadır (ör. İran, Fas, Somali). Benzer şekilde Müslümanların azınlık olarak yaşadıkları ve yukarıda da dile getirildiği üzere, günümüzde özellikle entegrasyon konusunda yaşadıkları sıkıntılarla gündeme gelen ülkelerde de (ör. İsveç, Almanya, Yunanistan), İslâm eğitiminin bireylerin kökenlerinden kopmama uğraşısı ve dolayısıyla bir kimlik arayışı ile ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu örnekler arasında bir istisna olarak Çek Cumhuriyeti gibi çok az sayıda Müslümanın yaşadığı bir ülkede devletin İslâm'ı resmî bir din olarak tanınması ve böylelikle Müslümanların kendilerine ait bir okul açabilmeleri yönündeki sürecin nasıl işleyeceğine dair bir örneğin çalışmaya alınması, çalışmanın ufkunu genişletmektedir. Yine de, tüm bu hususlar bir bütün olarak dikkate alındığın-

da, eğitimin büyük ölçüde kimlik oluşumu bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada, çalışmada eksikliği hissedilen hususlardan bir diğeri, örneklem olarak alınan ülkelerin arasında günümüzün çatışmalı bölgelerine (conflicted areas) yer verilmemesidir. Örneğin Bosna-Hersek gibi yaşadığı acı savaş deneyimi sonrasında din eğitiminin varlığının ve içeriğinin ciddi anlamda tartışıldığı bir örneğin çalışmaya eklenmesi, din eğitiminin hangi koşullar doğrultusunda şekillendiğini göstermesi açısından yerinde olabilirdi. Benzer bir durum, Türkiye gibi modern eğitim sistemini benimsemiş; ancak örnek olarak ele alınan diğer ülkelerden çok daha farklı tarihî tecrübelerle sahip olan bir ülkede din eğitiminin tartışılması, çalışmanın perspektifini genişletebilirdi.

Verilen örnekler, ülkelerin geçmişte yaşadıkları tecrübeler, devletlerin çıkarları, din ve devlet arasındaki ilişki, demografik değişimler ve rejim değişiklikleri gibi hususların eğitim stratejilerinin geliştirilmesinde ne kadar etkili rol oynayabileceği hatırlatılmakla başarılı bir çalışma ortaya konulmuştur. Yayımlanan bölümlerin büyük bir kısmının İsveç Araştırma Konsili ve İsveç Gelişme İşbirliği Ajansı'nın desteklediği araştırma projelerinden oluşması da, özellikle Batı dünyasının -belki de son dönemlerde artan Müslüman nüfusunun eğitimiyle ilgili çözümler üretebilme amacıyla- bu konuyla yakından ilgilendiğini göstermektedir. Özellikle kitabın son beş bölümünde gösterilen yaklaşım ve Müslüman kimliği üzerine yapılan vurgu bu durumu destekler niteliktedir.

Çalışmayla ilgili olarak dile getirilebilecek son husus yazarlara ilişkindir. Çalışmanın bölümlerinin bir kısmı Holger Daun'un da akademik kadrosunda yer aldığı Stockholm Üniversitesi'ne bağlı Uluslararası Eğitim Enstitüsü'nde konuya ilişkin projeler yürüten (ör. Reza Arjmand, Pia Karlsson), bir kısmı ise çalışmada incelenen bölgelerle ilgili yaptığı çalışmalarla adını duyuran (ör. Geoffrey Walford, Helen N. Boyle) ve her iki hâlde de sahalarını kapsamlı bir şekilde tanıyan ve tanımlayan araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Yazarların altyapıları çalışmaya akademik anlamda olgunluk kazandırmaktadır. Ancak geniş bir coğrafyanın incelenmesi ve özellikle tartışmalı konular üzerinde yoğunlaşılması, çalışma açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın sonunda okur ele alınan ülkelerdeki eğitimle ilgili yaşanan sıkıntılar hakkında geniş ölçekte bilgi sahibi olurken, İslâm eğitiminin felsefesi, genel atmosferi, eğitim sistemi içerisindeki yeri, hangi şekillerde yürütüldüğü gibi konularda yüzeysel bilgilerle yetinmek zorunda kalmaktadır.

Tüm bunlara rağmen eser, din eğitimi politikalarının oluşumunda küreselleşen dünyanın çok kültürlü toplumlarında beraber yaşama tecrübesinin yanı sıra gelenek, kimlik oluşumu ve siyasî ilgilerin ne ölçüde etkili olabileceğine dair soru işaretleri oluşturmasından ve ileride eğitim ve din eğitimi alanlarında

araştırma yapmak isteyenlere farklı ülkeler hakkında giriş niteliğinde bilgiler sağlamasından dolayı değerli bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Ayşe Zişan Furat

Jihad in Islamic History: Doctrine and Practices

Michael Bonner

Princeton: Princeton University Press, 2006. 198 pages.

Jihad in Islamic History by the fine historian Michael Bonner is the English version of *Le jihad, origins, interprétations, combats* published by Téraèdre in 2004. The aim of the book is to provide a short book as introduction to the doctrine and practices of *jihad* and, more specifically, to the origins of *jihad* within the broader history of Islam (p. xv).

The first chapter is a first brief introduction to *jihad* but mainly draws the borders of the field of debate among Muslim jurists and political actors over the centuries. In fact the intention of the author is to portray the origins of *jihad* as a series of events covering all the broad extent of Islamic history. For this Muslims have employed a shared idiom, derived from the Quran, from the various narratives of origins, from the classical doctrine of *jihad*, and from their shared experience. However, their ways of doing this have been quite diverse: not mere repetitions or re-enactments of the first founding moment but new foundations arising in a wide variety of circumstances (p. 17).

The following two chapters attempt to analyse the doctrine of *jihad* through the Muslim classical sources: the Quran and the narratives of origins. The second chapter makes a consideration of the themes relating to warfare and *jihad* in the Quranic text. The following chapter is focused about the narrative about *jihad* in the early Muslim community through *hadith*, *sira* and *maghazi*. Here and in the fourth chapter there is a handy introduction for neophytes to the scholarly debates in the West on the origins of the 'sacred history' and the *hadith* literature. The fourth chapter give also space to the great expansion of the Islamic Empire and its interpretation by Western authors.

Chapter five is dedicated to explain the concept of martyrdom through the early sources and then historically. The following chapter is devoted to the treatment of conquered societies; namely the religious freedoms and the fiscal regime of non-Muslim populations that were conquered by Islamic armies